

BRAĆA ŠPALJ — MILAN, BRANKO I LUKA

JOSIPA PAVER

Obitelj Ivana Špalja, nadlugara, rođenog u Krivom Putu, i Marije rođ. Tomljenović, domaćice iz Senja, u potrazi za kruhom nastanila se u Podravskim Sesvetama nedaleko Đurđevca. Tamo se rodilo i njihovo troje djece — Milan, Branko i Luka. Teške socijalne prilike u kojima je obitelj živjela, zatim odgoj, ali i druge okolnosti, pridonijele su da su se sva tri brata našla na istom životnom i revolucionarnom putu. Gotovo istodobno, ali na raznim mjestima i u različitim okolnostima, prekinula je ustaška ruka njihove živote na najsuroviji način.

Najstariji sin Ivana Špalja Milan rodio se 20. srpnja 1918. Osnovnu je školu polazio u rodnom mjestu, a gimnaziju i Građevinski odsjek Tehničkog fakulteta u Zagrebu. Već na prvoj godini studija uključio se u napredni studentski pokret, a 1937. postao je član SKOJ-a. Na njega i njegovu braću i na njihova opredjeljenja utjecao je i njihov stric, profesor Milan Špalj, veliki borac za demokratska prava, kojeg su vlasti zbog njegovih beskompromisnih stavova gotovo svake godine premještale iz jednog mjesta u drugo. I mladi je Milan zbog svog revolucionarnog rada bio neprestano hapšen i proganjan. Prema podacima iz policijskog kartona, koji se čuva u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, prvi je puta uhapšen 5. studenog 1940. u Ilici 49, gdje je prisustvovao proslavi godišnjice oktobarske revolucije. Proslavu je organiziralo Udruženje studenata pacifista.

Neposredno nakon okupacije uključuje se u pripreme za ustanak. U stanu svojih roditelja, u Radišinoj ulici 2 u Zagrebu (danas Ulica Božidara Adžije), organizirao je sastanke i zajedno s braćom radio na umnožavanju partijskih materijala. 20. rujna 1941. po drugi je put uhapšen, ali je zbog nedostatka dokaza već 2. listopada iste godine pušten na slobodu. Nakon izlaska iz zatvora prelazi u ilegalnost i aktivno sudjeluje u nizu omladinskih akcija. Međutim, nakon jedne provale policija je 22. studenog 1941. upala u njegov ilegalni stan, te je ponovo uhapšen. Optužen je da je kao član komunističke grupe, kojom je rukovodio Milivoj Gluhak, organizirao skupljanje pomoći za partizane u Bosni, te da je ispisivao parole po zidovima kuća u Deželicevoj ulici i raspačavao komunističke letke. Iako je u zatvoru bio svakodnevno strahovito mučen i zlostavljan, Milan nije ništa priznavao. Nakon nekoliko tjedana predan je Pokretnom prijekom sudu na dalji postupak, gdje je bio ponovo mučen. Njegov otac, koji ga je vidio prilikom suđenja, izjavio je 1945. pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača:

»Znam da se tužio da su mu stavljali vruće igle pod nokte i još se sjećam da je na raspravi pokazao obje ruke, te da su se na njima vidjeli tra-

govi zlostavljanja, jer su mu nokti bili crni. Pričao je da je u samici bio vezan i ležao na betonu, a tu su ga agenti mučili i preslušavali i polijevali vodom.« Milan je 10. I 1942. predan Ustaškom redarstvu, a 18. II iste godine upućen je u logor Jasenovac, a odatve u Staru Gradišku. U srpnju 1942. pokušava s grupom komunista organizirati bijeg iz logora, ali su ih kod tog pokušaja stražari pobili. Zbog hrabrog držanja pred neprijateljem i zbog svog doprinosa revoluciji, Milan Špalj je 24. srpnja 1953. proglašen narodnim herojem.

Mlađi Milanov brat Branko Špalj rođen je 10. siječnja 1921. također u Podravskim Sesvetama. Osnovnu školu polazio je u rodnom mjestu. Oko godine 1926. obitelj se, prema jednim podacima, preselila u Pitomaču, a prema drugima, otac je djecu, nakon smrti majke Marije, poslao bratu profesoru Milanu Špalju u Korenicu, gdje je Branko završio osnovnu školu. Nakon nekoliko godina obitelj se preselila u Zagreb, gdje je Branko polazio V. mušku gimnaziju. Na ovoj je školi predavao profesor Bogdan Ogrizović, koji je Branku bio razrednik i koji je najneposrednije utjecao na revolucionarni put Branka Špalja, ali i na cijelu tadašnju generaciju naprednih srednjoškolaca. Na toj velikoj zagrebačkoj gimnaziji Branko je bio jedan od rukovodilaca ove napredne omladine. Nakon završene srednje škole upisao je studij na Zagrebačkom veterinarskom fakultetu. Bilo je to godine 1939. Tada je već Branko bio izgrađeni marksist, te se odmah uključio u rad grupe naprednih studenata, u kojoj su bili Slavko Komar, Jaroslav Hvala i drugi istaknuti ljevičari. Posebno je bio aktivan u borbi za osvajanje uprave Kluba studenata veterine. U skladu sa svojim opredjeljenjima, Branko se odmah nakon okupacije uključuje u niz akcija skojevske omladine. U srpnju godine 1941. odlazi iz Zagreba i pridružuje se prvoj zagrebačkoj partizanskoj grupi, koja je formirana u kući Josipa Gmajnića nedaleko ceste Dubrava — Sesvete. Odred, na čelu kojeg je bio Silvije Pelcl, razbijen je već u kolovozu iste godine, a Branko se tada, da bi se sklonio, uputio prema Podravskim Sesvetama. Na putu je bio uhvaćen, odveden u Bjelovar i izveden pred prijeki sud, koji ga je osudio na smrt. Međutim, smrtna mu je kazna pretvorena u kaznu robije u trajanju od 10 godina, koju je trebao provesti u Lepoglavi. S dvojicom drugova Branko pokušava bježati iz zatvora Okružnog suda u Bjelovaru. Međutim, na bjelovarskom groblju bio je uhvaćen. Tu su ga ustaše kolcima prikovali za zemlju i ostavili ga tako razapetog da umre u najstrašnijim mukama. Bilo je to u proljeće 1942.

Najmlađi od trojice braće, Luka Špalj, rođen je 24. listopada 1924. također u Podravskim Sesvetama. Bio je učenik Prve muške realne gimnazije u Zagrebu, na kojoj je svojedobno predavao i profesor Bogdan Ogrizović. S nepunih 16 godina Luka je postao član SKOJ-a, a već 1941. i član njegova rukovodstva na školi, te član srednjoškolskog rukovodstva. Osobito je usko surađivao sa starijim bratom Milanom, radeći s njim na umnožavanju i raspačavanju partijskog materijala. Uhapšen je 24. prosinca 1941. i odveden u poznato zagrebačko mučilište Sing-Sing, pa u Kaznionicu u Savskoj cesti, a odatve u Jasenovac, pa u Staru Gradišku, gdje je 26. srpnja 1942. umro izmučen glađu.

Zusammenfassung

DIE BIOGRAPHIE VON DEN BRÜDERN MILAN, BRANKO UND LUKA ŠPALJ

Aufgrund des ziemlich kargen, bewahrten Materials bespricht der Autor das stürmische Leben und die revolutionäre Tätigkeit der Brüder Milan, Branko und Luka Špalj, welche nach dem Vater aus Krivi Put (Senjer Umgebung) gebürtig waren.

Milan wurde 1918 geboren und schloss sich sehr jung der Jugendbewegung an. Im Jahre 1937 wurde er das Mitglied des sog. SKOJ. Wegen seiner Tätigkeit in diesem Bunde wurde er verfolgt, und in Stara Gradiška verhaftet. Beim Fluchtversuch (1942) wurde er getötet.

Branko wurde in Podravske Sesvete 1921 geboren. Er schloss sich auch sehr jung der revolutionären Studentjugend an. 1941 ging er zu den Partisanen weg, wurde aber ergriffen und verhaftet. In Bjelovar 1942 wurde er getötet.

Luka wurde 1924 in Podravske Sesvete geboren. Sehr jung, schon 1941 wurde er der Mitglied des SKOJ, und ragte in illegaler Arbeit hervor. Bei Ausführung seiner politischen Aufgaben wurde er gefangen und in Stara Gradiška verhaftet. Dort starb er vor Hunger 1942.

Josipa Paver, prof., Zagreb, Arhiv hrvatske Zagreb

BOGDAN OGRIZOVIĆ

JOSIPA PAVER

Bogdan Ogrizović, sin istaknutog hrvatskog književnika Milana Ogrizovića, profesor i revolucionar, rodio se 30. ožujka 1913. u Zagrebu. Njegov otac, inače rodom Senjanin, umro je kad je Bogdanu bilo nepunih 12 godina, pa je uz majku, udovicu s četvero nejake djece, proveo teške dane djetinjstva i mladosti. Godine 1929. završio je klasičnu gimnaziju, a zatim je upisao studij matematike i fizike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Diplomirao je 1933, a nakon toga je godinu i pol radio kao asistent kod profesora Stanka Hondla pri katedri za fiziku. Po vlastitu zahtjevu, osjećajući da bi najviše mogao uspjeti u radu s mladima, postavljen je za profesora na Prvoj, a zatim na Petoj muškoj realnoj gimnaziji. Vrlo cijenjen među svojim kolegama kao stručnjak i kao pedagog i izuzetno popularan među učenicima, radi na toj gimnaziji sve do svog hapšenja godine 1943.

Još kao student priključio se naprednom omladinskom pokretu, te već 1934. postaje član KPJ. Nakon okupacije i stvaranja tzv. Nezavisne Države Hrvatske, zajedno sa suprugom Slavom Ogrizović priključuje se NOP-u, te uz svoje redovite radne obveze na školi djeluje u najtežim ilegalnim uvjetima kao član partijske ćelije srednjoškolskih nastavnika, a od 1942. i kao sekretar IV. rajonskog komiteta KPH. Od svibnja 1943. bio je na čelu NOO-a grada Zagreba. Bogdan Ogrizović pripadao je brojnoj skupini zagrebačkih intelektualaca što je od ljeta 1942. organizirano prikupljala pomoć i razne obavještajne podatke za potrebe NOB-a, te surađivala u više ilegalnih publi-

kacija. U svom ilegalnom radu Ogrizović se služio pseudonimima »Grizli«, zatim »Čupavi«, te uoči hapšenja »drug Martin«. Kada se 2. srpnja 1943. zaputio na jedan ilegalni sastanak, Ogrizović je bio uhapšen i odveden u zatvor u Petrinjskoj ulici. Iako je čitava tri tjedna bio mučen i zlostavljan, nikoga nije odao, premda je poznao brojne partijske kadrove u Zagrebu. Nakon nekog vremena prebačen je u zloglasnu kaznionicu na Savskoj cesti, a zatim u bolnicu na Rebro, a odavle ponovo u Savsku, gdje je određen za taoca. Višemjesečni naponi zagrebačke partijske organizacije da se Ogrizović oslobodi iz zatvora ili zamijeni, ostali su bezuspješni. Njegova je sudbina bila zapečaćena noću između 18. i 19. prosinca 1943, kad su partizani dignuli u zrak vojno skladište u Sopnicama kraj Zagreba. Detonaciju su čuli svi Zagrepčani; čuo ju je i Bogdan i radovao se uvjeren u blisku pobjedu. Slijedećeg dana poslije podne u odmazdu zbog ove partizanske akcije, u Dubravi je obješeno 16 rodoljuba, redom zagrebačkih intelektualaca. Među njima bio je i Bogdan Ogrizović, profesor, koji je svojim pedagoškim i revolucionarnim radom postao svijetlim primjerom, koji su slijedili mnogi njegovi kolege i učenici i koji je u velikoj mjeri utjecao na revolucionarni put dvojice braće — Branka i Luke Špalja.

Zusammenfassung

BOGDAN OGRIZOVIĆ'S BIOGRAPHIE

Professor Bogdan Ogrizović ist der Sohn des hervorragenden kroatischen Schriftstellers Milan Ogrizović. Er wurde in Zagreb 1913 geboren. Hier beendete er das Gymnasium und das mathematische Studium. Im Jahre 1933 wurde er Professor und sehr bald gewann er bei den Schülern und den Kollegen grosse Beliebtheit. Sehr früh schloss er sich der fortschrittlichen Jugendbewegung an, und von Anfang des Krieges an half er der Volksbefreiungsbewegung zusammen mit seiner Ehefrau Slava. 1943 wurde er verhaftet und gequält. Mit einer Gruppe von 16 Zagreber Revolutionären und Patrioten wurde er in Dubrava bei Zagreb gehenkt.